

ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ :

“ Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ” - GASTON BACHELARD

ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ ΜΑΙΡΗ/ ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ ΙΩΑΝΝΑ /ΛΑΜΠΡΟΥ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ

Ο **Gaston Bachelard** ήταν Γάλλος φιλόσοφος (27 Ιουνίου 1884 - 16 Οκτωβρίου 1962) ο οποίος ανήλθε σε μερικές από τις πιο εκλεκτές θέσεις στην Académie française . Το πιο σημαντικό έργο του είναι η ποιητική και η φιλοσοφία της επιστήμης. Σε αυτό το τελευταίο εισήγαγε τις έννοιες του επιστημολογικού εμποδίου και επιστημολογική τομή. Έχει επηρεάσει πολλούς μετέπειτα Γάλλοι φιλόσοφοι, μεταξύ των οποίων και ο Michel Foucault, ο Λουί Αλτουσέρ, Dominique Lecourt, και Ζακ Ντεριντά. Επίσης έχει ασχοληθεί με τη συγγραφή διάφορων μορφών ποιητικής : Την ποιητική της φωτιάς , της φαντασίας αλλά και την Ποιητική του χώρου, η οποία αναλύεται στις επόμενες σελίδες.

Στην «Ποιητική Του Χώρου» ο Bachelard τονίζει ότι ένας φιλόσοφος που ασχολήθηκε με τον ορθολογισμό, εννοώντας φυσικά τον εαυτό του, πρέπει να ξεχάσει τις ειδικές γνώσεις που απόκτησε, αν επιθυμεί να μελετήσει τα προβλήματα που θέτει η ποιητική φαντασία. Η φιλοσοφία της ποίησης πρέπει να γεννηθεί και να ξαναγεννηθεί με αφορμή έναν κύριο στίχο μπροστά στην έκσταση που προκαλεί η πρωτοτυπία μιας εικόνας. Κάθε καινούρια εικόνα συνδέεται με αρχέτυπο που κοιμάται στο βάθος του ασυνείδητου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η εικόνα προκλήθηκε απο το αρχέτυπο. Μάλλον συμβαίνει το αντίθετο: η πρωτότυπη εικόνα ξυπνά το αρχέτυπο.

Ο Bachelard μας πληροφορεί ότι τώρα πια τον ενδιαφέρει αποκλειστικά η φαινομενολογία, δηλαδή η μελέτη του ξεκινήματος της εικόνας σε μία ατομική συνείδηση. Οι εικόνες δεν οφείλονται στη μνήμη, είναι παραγωγή της φαντασίας, δεν προετοιμάζονται απο τα βιώματα αλλά δημιουργούνται απο τον ποιητή. Η ποιητική συνείδηση είναι μία πηγή αμιγούς φαντασίας που παράγει εικόνες.

Εξίσου σημαντική με την αρχή της πραγματικότητας, όπως την όρισε η ψυχανάλυση, είναι η αρχή της μη πραγματικότητας. Χάρη στην ποίηση, η φαντασία τοποθετείται στο σημείο του ποιητικού χώρου που και η λειτουργία της μη πραγματικότητας έρχεται να αφυπνήσει το άτομο που επαναπαύεται στους αυτοματισμούς του.

Στην «Ποιητική του Χώρου» ο Bachelard προτείνει μία νέα μορφή «φαινομενολογικής προσέγγισης των ποιητικών εικόνων, την τοπο-ανάλυση, που είναι η «συστηματική ψυχολογική ανάλυση των τοπίων της εσωτερικής μας ζωής». Με αυτήν εφευρίσκει ένα νέο σύστημα, ενσωματώνοντας ιδέες από την περιγραφική ψυχολογία, την ψυχολογία του βάθους, την ψυχανάλυση και τη φαινομενολογία. Η τοποανάλυση

συναισθηματικά, γλωσσικά ή φαντασιακά περιεχόμενα παράγωγα της φαντασίας και δεν ταυτίζονται με τις αναμνήσεις. Επίσης, έχουν μια διπλή, ταυτόχρονη σχέση περιεχόντων - περιεχομένων με τις υλικές χωρικές διατάξεις.

Σημαντικές εικόνες χώρου είναι το σπίτι, το συρτάρι, η φωλιά, το κοχύλι. Το σπίτι είναι η κατοικία των ανθρώπων, ενώ τα συρτάρια είναι η κατοικία των αντικειμένων. Ο ποιητής εκμεταλλεύεται σημεία του σπιτιού που είναι φορτισμένα συναισθηματικά: το κελάρι, τη σοφίτα, τη γωνία ή ακόμα και το φως από το παράθυρο.

Η τοποανάλυση δείχνει ότι οι χώροι διέπονται από ποιητική λογική. Όμως όσο και αν ο Bachelard προσπαθεί να ξεφύγει από προηγούμενες μελέτες του, ο χώρος που εξετάζει παραπέμπει συχνά σε κοσμογονικά στοιχεία. Ο ίδιος παραδέχεται ότι το κυριότερο γήινο στοιχείο, το σπίτι, είναι πάντα δεμένο με τον αέρινο κόσμο, τον ουρανό και θα ανήκει στο Σύμπαν μόνο όταν οι τοίχοι του θα έχουν εξαφανιστεί. Το κοχύλι είναι ένας ιδιαίτερα φορτισμένος χώρος, γιατί σπρώχνει τη φαντασία «στη διαλεκτική του ελεύθερου και του δέσμιου, του κρυφού και του φανερού». Ο δεσμώτης σπάει τα δεσμά του για να τα αναζητήσει μετά με τη νοσταλγία, ενώ ο κρυμμένος ετοιμάζει την έξοδό του για να επιδιώξει σύντομα να ξαναβρεί τη χαμένη σιγουριά που του προσφέρει το κοχύλι.

ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ :
ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ" ΚΑΙ Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Πέρα από την οικειοποίηση όρων και εννοιών της ψυχανάλυσης, αυτό που διατυπώνεται έντονα στην *Ποιητική του Χώρου* είναι μια διάθεση κριτικής στην ψυχανάλυση. Θα έλεγε κανείς ότι οι διαφωνίες του Bachelard είναι δυο ειδών - ως προς τη μέθοδο και ως προς τα συμπεράσματα της ψυχανάλυσης. Σε όλη την έκτασή του βιβλίου, με κάθε ευκαιρία, κρατάει αποστάσεις από την ψυχαναλυτική μεθοδολογία, δίνοντας προτεραιότητα σε μια φαινομενολογική προσέγγιση. Σύμφωνα με αυτήν, εγκαταλείπεται η απαίτηση για αντικειμενικές παρατηρήσεις, καθώς με κάτι τέτοιο θα χανόταν η «άμεση δυναμική της εικόνας». Εκείνο που ενδιαφέρει τον Bachelard είναι η υποκειμενικότητα και η διυποκειμενικότητα των εικόνων της φαντασίας, σε μια προσπάθεια να αναλύσει την ποιητική εικόνα στην ιδιαίτερη της πραγματικότητα, αποφεύγοντας τάσεις «ψυχολογισμού».

Για την απουσία αυτού ακριβώς του στοιχείου κάνει κριτική στην ψυχαναλυτική προσέγγιση των εικόνων της φαντασίας. Σύμφωνα με τον Bachelard, ο ψυχαναλυτής ερμηνεύει την φανταστική εικόνα εντάσσοντάς την σε ένα διαφορετικό αιτοκρατικό σύστημα, που σχετίζεται με την προσωπική ζωή του δημιουργού. «Ο ψυχαναλυτής εγκαταλείπει την οντολογική έρευνα της εικόνας. Αρχίζει να σκαλίζει σ' αυτήν το ιστορικό ενός ανθρώπου. Βλέπει, δείχνει, τις μυστικές οδύνες του ποιητή. Ερμηνεύει το άνθος από το λίπασμα», παραβλέπει, δηλαδή, την ποιητική αξία των εικόνων. Η αναγωγή αυτή οδηγεί πάντοτε στις προσωπικές αναμνήσεις του ποιητή, καθιστώντας έτσι την ανάλυση 'ερμηνεία'. Για τον Bachelard, οι αναμνήσεις όχι μόνο δεν εξηγούν τη φαντασία, αλλά είναι δευτερογενείς σε σχέση με αυτήν. Άλλωστε, αν το ποίημα μπορούσε να αναχθεί στην προσωπική ζωή του ποιητή, τότε δεν θα άγγιζε βαθιά κανέναν άλλον άνθρωπο με διαφορετικές εμπειρίες. Έτσι, με τη διατύπωση των αποστάσεων από την ψυχανάλυση, ορίζεται σαφέστερα η φαινομενολογική προσέγγιση, η οποία τοποθετείται κατά τον Bachelard πριν από κάθε αναγωγή σε αιτιότητες. Ο φαινομενολόγος της φαντασίας πρέπει, σύμφωνα με αυτήν τη λογική, να είναι απαλλαγμένος ακόμα και από τις φαινομενολογικές του αναφορές. Έτσι, το μόνο που κάνει είναι να μεγεθύνει ορισμένες πλευρές της εικόνας (οδηγώντας τες,

Ωστόσο, η φαινομενολογική στάση της τοποανάλυσης δεν αρνείται τους συνειρμούς αλλά τους προϋποθέτει. Τους αντιμετωπίζει ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ποίησης και όχι ως εξαρτημένους αποκλειστικά από ψυχολογικούς παράγοντες.

Από την άλλη, οι διαφωνίες του Bachelard σχετικά με τα συμπεράσματα της ψυχανάλυσης, απορρέουν φυσικά από την κριτική του πάνω στη μεθοδολογία της. Σε διάφορα σημεία της *Ποιητικής του Χώρου* ο Bachelard αναιρεί τις ψυχαναλυτικές ερμηνείες διαφόρων εικόνων. Για παράδειγμα, αναφέρει ότι «κανένας φαινομενολόγος, όταν ξαναζεί το κάλεσμα που κάνει ο Supervielle στα βουνά να μπούνε από το παράθυρο, δεν θα δει σ' αυτό κάποια σεξουαλική τερατομορφία». Ακόμη, σε σχέση με τις κλειδαριές λέει: «Με το να φέρουμε στο άπλετο φως σεξουαλικά σύμβολα, θα σκεπάζαμε το βάθος των ονειροπολήσεων της οικειότητας. [...] Αν δούμε σε ένα νυχτερινό όνειρό μας μια σύγκρουση κλειδιού και κλειδαρότρυπας, είναι ένα τόσο ολοφάνερο σημείο για τον ψυχαναλυτή, τόσο οφθαλμοφανές, που περιλαμβάνει όλη την ιστορία». Έτσι, παρά την όποια ψυχαναλυτική βάση που έχει η φαινομενολογική μέθοδος του Bachelard, ο ίδιος αρνείται ρητά την αναγωγή κάθε εικόνας στο σεξουαλικό ένστικτο και μόνο.

Επανέρχεται

λοιπόν στο θέμα ότι με μια ψυχαναλυτική θεώρηση, χάνεται η ουσία της ποιητικής εικόνας και παραβλέπεται η ειδική της αξία ως τέτοιας (και όχι ως αποτέλεσμα ενός ψυχολογικού αιτίου). Αυτό τον οδηγεί στην άρνηση κάθε

είδους ψυχολογικής αιτιότητας, όχι μόνο της ψυχαναλυτικής.

Στο βιβλίο, ο Bachelard παραθέτει ένα κείμενο του Jung όπου ο ίδιος κάνει κριτική στην ψυχαναλυτική ανάλυση έργων τέχνης. «Το ενδιαφέρον μας ξεφεύγει από το έργο τέχνης και χάνεται μέσα σε ένα λαβύρινθο ψυχικών καθοριστικών παραγόντων, ενώ ο ποιητής γίνεται ένα κλινικό περιστατικό, που φέρει ένα καθορισμένο νούμερο της psychopathia sexualis. Έτσι, η ψυχανάλυση του έργου τέχνης απομακρύνεται από το αντικείμενό της, μεταθέτει το πρόβλημα σε μια περιοχή που είναι τόσο πλατιά και η ίδια η ανθρωπότητα, μια περιοχή που δεν είναι καθόλου ειδικό χαρακτηριστικό του καλλιτέχνη και έχει ακόμη λιγότερη σχέση με την τέχνη του.»

Όταν ο Bachelard αναφέρει τη βασική θέση της *Ποιητικής του χώρου*, ότι «το ασυνείδητο μας έχει ένα κατάλυμα. Η ψυχή μας είναι μια

Ο Bachelard διαπιστώνει ότι «ο Jung γνωρίζει τον ανεπαρκή χαρακτήρα αυτού του παραλληλισμού. Αλλά από το γεγονός και μόνο ότι μπορεί να γίνει με τόση άνεση, έχει κάποιο νόημα να πάρουμε το σπίτι σαν ένα εργαλείο ανάλυσης για την ανθρώπινη ψυχή». Στηριζόμενος σε αυτό το “εργαλείο”, παρουσιάζει τον δικό του τρόπο θεώρησης των εικόνων. «Οι εικόνες του σπιτιού είναι αμφίδρομες: βρίσκονται τόσο μέσα μας όσο κι εμείς βρισκόμαστε μέσα σε αυτές».

Αναφερόμενος σε αυτή τη διπλή σχέση, ο Bachelard χρησιμοποιεί και πάλι τους όρους της αναλυτικής ψυχολογίας, ‘εξωστρέφεια’ και ‘εσωστρέφεια’, οι οποίες μεσολαβούνται από τον ψυχικό μηχανισμό της ‘προβολής’. Με την εξωστρέφεια προβάλλονται ασυνείδητα χαρακτηριστικά του ατόμου στον χώρο, ενώ με την εσωστρέφεια τα στοιχεία του χώρου εγγράφονται στην ψυχή του ανθρώπου. Έτσι, με την πρώτη ο χώρος αποκτά ψυχικές προεκτάσεις, ενώ με τη δεύτερη η ψυχή χωροποιείται. Όμως στον Bachelard ο χώρος δεν είναι ο εξωτερικός “πραγματικός” χώρος, αλλά ο χώρος της φαντασίας. Όταν μιλά για την εικόνα του δωματίου ή του σπιτιού δεν αναφέρεται στα εξωτερικά αντικείμενα, αλλά στις ποιητικές εικόνες που σχετίζονται με αυτά. Αν αυτές οι εικόνες έχουν μια συνάφεια με την καθημερινή εμπειρία, τότε η συσχέτιση αυτή δικαιολογείται από την επιρροή που ασκούν οι εικόνες της φαντασίας στον τρόπο που αντιλαμβάνεται κανείς τον χώρο. Έτσι, δεν τον ενδιαφέρει τελικά ο μηχανισμός της προβολής, γιατί μέσω αυτού διαπλέκεται η πραγματικότητα και η φαντασία, με αποτέλεσμα το τελικό προϊόν της προβολής να θεωρείται απόρροια της πραγματικότητας – κάτι που αρνείται σε πολλά σημεία ότι ισχύει για την εικόνα. Αυτό που υποστηρίζει είναι ότι, από τη φύση τους, «το κρυφό μέσα στον άνθρωπο και το κρυφό μέσα στα πράγματα

ΔΙΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ :

ΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟ "ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΑΣΥΝΕΙΔ

Μέχρι τώρα, αναφέρθηκαν σημεία της *Ποιητικής του Χώρου*, όπου οι ονειρικές εικόνες συσχετίζονταν με αναμνήσεις από τα προηγούμενα σπίτια που έχει βιώσει κανείς – παρατήρηση καθαρά ψυχαναλυτική. Όμως, από εκεί και πέρα ο Bachelard διαφοροποιείται και πλησιάζει περισσότερο την έννοια του *‘συλλογικού ασυνείδητου’*. Η παιδική ηλικία, στην οποία οδηγείται κανείς από την εικόνα, είναι “μια” παιδική ηλικία, «τα παιδικά χρόνια που θα ‘πρεπε να ‘χαμε ζήσει» και όχι αυτά που ζήσαμε πραγματικά.

Με την παραδοχή ότι οι ποιητικές εικόνες δεν εκφράζουν απλώς τις αναμνήσεις στο προσωπικό ασυνείδητο του ποιητή, αναζητά εικόνες που δεν προέρχονται από τη μνήμη και τις αναμνήσεις, εικόνες «που μόνο ο ποιητής δημιουργεί». Η «διυποκειμενικότητα» των εικόνων της φαντασίας αναιρεί, για τον Bachelard, την αιτιοκρατία των υποκειμενικών αναμνήσεων και προσδίδει στις εικόνες ένα είδος αντικειμενικότητας, διαφορετικής από την αντικειμενικότητα της ψυχανάλυσης. Αναζητώντας την πηγή της φαντασίας πέρα από τις προσωπικές αναμνήσεις, ο Bachelard κάνει μια κίνηση προς το παρελθόν, φτάνοντας σε ένα πεδίο, που ονομάζει εναλλακτικά: προ-μνήμη, αρχαία μνήμη, επέκεινα της μνήμης και επέκεινα των ονείρων, επέκεινα του παρελθόντος, πανάρχαια μνήμη, «στα βάθη της μνήμης, στο όριο της μνήμης, ίσως και πέρα από τη μνήμη στα πεδία του πανάρχαιου», στο απομακρυσμένο παρελθόν που δεν είναι δικό μας, στο μεγάλο βασίλειο του αχρονολόγητου παρελθόντος, όπου η μνήμη και η φαντασία είναι άρρηκτες. Μια τέτοια φαντασία δεν είναι αποτέλεσμα κάποιας δημιουργικής επεξεργασίας των δεδομένων που έχουν εισέλθει από το εξωτερικό περιβάλλον στον ψυχισμό μέσω της εμπειρίας και της αντίληψης. Προέρχεται από μια σύνθεση αυτών των στοιχείων με άλλα που δεν έχουν βιωθεί αλλά ενυπάρχουν στην ψυχή, δημιουργώντας, μέσα σε πνεύμα ελευθερίας, εικόνες που

Ο Jung υποστήριξε πως οι περισσότερες περιπτώσεις εμφάνισης μυθολογικών μοτίβων στα προϊόντα της ασυνείδητης ψυχής δεν αφορούσαν ξεχασμένα στοιχεία που το άτομο θα μπορούσε να γνωρίζει, αλλά στοιχεία που αναδύονταν αυθόρμητα. Έτσι, το συμπέρασμά του ήταν ότι τα δομικά αυτά στοιχεία πρέπει να προέρχονται από ένα συλλογικό ψυχικό υπόστρωμα που υπάρχει στο κάθε άτομο, σαν προδιάθεση σχηματισμού συγκεκριμένων εικόνων. Αυτό το υπόστρωμα το ονόμασε 'συλλογικό ασυνείδητο'.

Για τον Jung, όπως το ανθρώπινο σώμα έχει κάποια βασικά χαρακτηριστικά ανεξάρτητα από τις φυλετικές διαφορές και τις ιδιαιτερότητες του κάθε ατόμου, έτσι και η ψυχή διαθέτει ένα υπόστρωμα κοινό για όλους τους ανθρώπους, ως αποτέλεσμα της κοινής φυσιολογίας του εγκεφάλου. Αυτό δεν σημαίνει ότι κληρονομούνται οι ίδιες οι μυθικές εικόνες, αλλά η δυνατότητα σχηματισμού παρόμοιων εικόνων. Αντίστοιχα, η ίδια χαρακτηριστική σχέση των εικόνων με το συλλογικό ιστορικό παρελθόν (π.χ. με μύθους και παραμύθια), περιγράφεται από τον Bachelard ως απόρροια του «πρωτογονισμού της φαντασίας». Έτσι, ακόμα και ένας σύγχρονος άνθρωπος, που έχει μεγαλώσει σε αστικό περιβάλλον, όταν ονειροπολεί οδηγείται σε εικόνες που περιγράφουν ένα αρχαϊκό ιδανικό του καταφυγίου: «ότι ζει σε μια καλύβα χαμένη μέσα στο δάσος», ακόμα και αν στην πραγματικότητα βρίσκεται στο κέντρο μιας μητρόπολης. Κατά κάποιον τρόπο, η φαντασία ανανεώνει τη μυθική λειτουργία, ενώ τα στοιχεία του μύθου ανταποκρίνονται σε μια ψυχολογική πραγματικότητα.

Επομένως, ολοκληρώνοντας τη μελέτη του βιβλίου υιοθετούμε την άποψη του Bachelard, ότι ένα επιμελές κοίταγμα του χώρου που μας περιβάλλει ή του χώρου τον οποίον κατοικούμε ή κατοικήσαμε, αλλά και η ανάκληση πραγμάτων σε μορφή ανάμνησης δεν συνιστά άλλο από άσκηση γνωριμίας και ανίχνευσης του χώρου της ψυχής μας. Κάθε χώρος που μας φιλοξένησε ή μας φιλοξενεί, το σπίτι μας, αποτελεί στην ουσία καταφύγιο του σώματος αλλά του μυαλού μας. Οι αναμνήσεις κάθε χώρου που βιώσαμε τροφοδοτούν τη φαντασία και παρέχουν στο μυαλό γαλήνη και ασφάλεια.

ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

[/www.kathimerini.com.cy/index.php?pageaction=kat&modid=1&artid=106628](http://www.kathimerini.com.cy/index.php?pageaction=kat&modid=1&artid=106628)

[/www.evonymos.org/greek/viewarticle.asp?id=2558](http://www.evonymos.org/greek/viewarticle.asp?id=2558)

[://www.captainbook.gr/shop/?p=5590](http://www.captainbook.gr/shop/?p=5590)